

IJTIMOY MOSLASHUV BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARINI KASBIY IJTIMOYLASHTIRISH OMILI SIFATIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17096206>

O'ktamova Sitoraxon Sohibjon qizi

Farg'ona shahar 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinfi o'qituvchilarini kasbiy ijtimoiylashuvida zarur va kerak bo'ladigan, unga ta'sir qiladigan ijtimoiylashtirish omillari haqida tushunchalar tavsiflab berilgan. Bo'lajak boshlang'ich sinfi o'qituvchilarini ijtimoiylashtirish va ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda ijtimoiylashtirish jarayonining ahamiyati yoritib berilgan.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Уктамова Ситорахон Сохибжон кызы

Учитель средней школы № 15 города Ферганы

Аннотация

В статье рассматриваются понятия факторов социализации, необходимых и необходимых для профессиональной социализации будущих учителей начальных классов, и их влияние на неё. Подчёркивается важность процесса социализации в социализации будущих учителей начальных классов и повышении эффективности образовательного процесса.

SOCIAL ADAPTATION AS A FACTOR IN THE PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Uktamova Sitorakhon Sohibjon kizi

Teacher of Fergana City Secondary School No. 15

Abstract

This article describes the concepts of socialization factors that are necessary and necessary for the professional socialization of future primary school teachers, and affects it. The importance of the socialization process in socializing future

primary school teachers and increasing the effectiveness of the educational process is highlighted.

Kalit so'zlar:

moslashuv, ijtimoiylashuv, individ, ob'yekt, ijtimoiy sub'yekt, ijtimoiy muhit

Ключевые слова

адаптация, социализация, индивид, объект, социальный субъект, социальная среда.

Keywords

adaptation, socialization, individual, object, social subject, social environment.

Pedagoglik kasbiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar mohiyatidan anglash mumkinki, bo'lajak o'qituvchining o'z kasb sohasida muvafaqqiyatli faoliyat yurita olishining muhim ko'rsatkichi uning ijtimoiylashuv darajasidir.

So'nggi yillarda respublikamizda bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashuvi bilan bog'liqlikda M.Quronov, N.Muslimov, D.X.Nasriddinova, Sh.N.Majitova, F.R.Yuzlikaev, N.M.Egamberdiyeva, Sh.Sh.Olimov, M.T.Mirsolieva, N.G.Ismatova, Z.T.Salieva [153; 89; 91; 76; 148; 147; 93; 85; 54; 112] kabi olimlar tomonidan qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari tahlilidan shu narsa ma'lum bo'ladiki, pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining ijtimoiylashuvini ta'minlashda ijtimoiylashuv va moslashuvning o'zaro aloqadorligi, bo'lajak o'qituvchilarning muvafaqqiyatli ijtimoiy moslashuvini ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

O'z navbatida ijtimoiy moslashuv masalasi ham ilmiy adabiyotlarda turli jihatdan talqin etilgan: ijtimoiy moslashuv hodisasining mohiyatini aniqlash; ijtimoiy moslashuvning xilma-xil qirralarini talqin etish. Moslashuv (adaptatsiya) tushunchasi (lotincha adaptation-moslashish) ilmiy muomalaga dastlab nemis fiziologi X.Aubert tomonidan XIX asrning ikkinchi yarmida (1865 yil) a'zolarining tashqi muhit o'zgarishlariga moslashishini tavsiflash uchun qo'llanilgan. Fiziologiyada keng qo'llanilgach moslashuv xususiy ilmiy tushuncha sifatida qolsada, biologiyaning boshqa sohalarida ham qo'llangan. XX asrning o'rtalaridagina moslashuv atamasi tibbiyot, kibernetika, psixologiya va boshqa fanlarda qo'llandi va hozirda umumilmiy tavsifga egadir. Moslashuv hodisasining ko'plab ta'riflari mavjud.

Moslashuv (adaptatsiya) – jonli sistemalarning tashqi muhit bilan munosabatida sodir bo'ladigan moslashuv jarayoni – adaptogenezning ma'lum natijasi (Falsafa: qomusiy lug'at) [212; 9-b.]. Moslashuv – tabiat yoki jamiyat

hayotida, insonning ma'naviy-ruhiy olamida kechadigan o'ziga xos jarayon bo'lib, biron-bir muhit yoki sharoitga, yangilikka moslashuvni anglatadi (Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati) [184; 15-b.].

Moslashuv – organizmning mavjud sharoitlarga muvafaqqiyatli javob qaytara olishidir. Moslashuvning biologik, fiziologik va ijtimoiy-psixologik turlari mavjud. Biologik moslashuv deganda hayvonot va o'simlik turlarining tashqi muhitning aniq mavjud sharoitlariga morfofiziologik ko'nikishi tushuniladi. Fiziologik moslashuv esa o'zida asosida organizmning atrof-muhit o'zgarishlariga moslashishga qodirligi turadigan fiziologik reaksiyalar yig'indisi tushuniladi. Ijtimoiy-psixologik moslashuv shaxsning ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topa olishiga qodirligidir

Moslashuv – sub'ektni muhit talablariga (moslashuv ob'ekti) optimal mos kelishini ta'minlashdir. Stabillik buzilishida (sub'ektning boshqa muhitga ko'chishi, muxitning o'zini o'zgarishi) tizimdagi ob'ekt va sub'ektlar orasida o'zaro ta'sir izdan chiqishi vujudga keladi. Bu esa funksional buzilish, yaxlitlikning yo'qolishiga olib keladi. Natijada shunday moslashuv vaziyati paydo bo'ladiki, unda tizim yoki uning ayrim elementlari yo'qotilgan muvozanatni tiklashga intiladi. Bunday vaziyat individning yangi tabiiy yoki ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'lgan ziddiyatlarni hal etishning faol, maqsadga yo'naltirilgan jarayoni sifatida baxolanadigan inson moslashuvining barcha turlariga xos (N.YU.Pavlenko) [96; 19-21-b.].

Moslashuv tushunchasi ostida odam va muhitning o'zaro ta'siri jarayoni tushuniladi, uning natijasida insonda shu muhit sharoitlariga nisbatan adekvat o'zgaradigan xulq-atvor modellari va strategiyalari hosil bo'ladi (Petrovskaya S.M.) [99; 22-b.].

“Moslashuv – o'zgaruvchan ta'limiy muhitda o'zini namoyon eta olish uchun shaxsning yangi shart-sharoitlarni muvafaqqiyatli o'zlashtirishi, mavjud sharoitga mos maqomni egallashidir”.

Pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarini ijtimoiy moslashtirish muhim muammo ekanligini asoslash haqida gap borar ekan, mazkur holatda “ijtimoiy moslashtirish” tushunchasining pedagogik talqinini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aksariyat tadqiqotlarda moslashuvning o'ziga xos turi sifatida “ijtimoiy-psixologik moslashuv”ga alohida e'tibor qaratilib, faqat uning psixologik jihatlarini yoritib berish bilan cheklaniladi. Bizningcha, ijtimoiylashuv inson o'zini jamiyatda shaxs sifatida anglab borishi jarayoni ekan, bu tarbiya, ta'lim, o'z-o'zini tarbiyalash jarayonida yuzaga kelib, inson qachonki, o'z maqsadlarini mustaqil aniqlay olsa va ularga erishish yo'llarini belgilay olganida, o'z qadr-qimmatini anglab etganida, jamiyatdagi o'z o'rniga ishonch hosil qilgan taqdirda amalga

oshadi. Pedagogika fanlari doktori, professor N.M.Egamberdieva ta'kidlab o'tganidek, shaxsning ijtimoiylashuvi – ta'lim-tarbiya ta'sirida inson psixologik funksiyalarining takomillashuvi, ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, xulq-atvor me'yor va qoidalarining o'zlashtirilishi, dunyoqarashining boyish jarayoni va natijasi. Xulosa qilib aytganda, moslashuv, shu jumladan ijtimoiy moslashuvga aniq maqsadga qaratilgan pedagogik ta'sir ko'rsatish natijasi sifatida qarash maqsadga muvofiqdir[147; 124-b.]. SHuningdek, ba'zi olimlar "ijtimoiylashuv" va "ijtimoiy moslashuv" tushunchasini alohida-alohida talqin qilishga harakat qilishsa, ba'zilar ularni bir tushuncha sifatida baholashadi.

Birinci guruh nazariyasi tarafdorlarining fikricha, ijtimoiylashuv ijtimoiy me'yor, xulq-atvor tamoyillari va qadriyatlarni uzatish va uni inson tomonidan egallanishiga qaratilgan murakkab jarayon bo'lib, u alohida shaxsga ma'lum bir jamiyat fuqarosi sifatida o'zini namoyon etish imkoniyatini beradi. Ijtimoiy moslashuv esa, shaxsga jamiyat tomonidan berilgan mazkur imkoniyatlarni amalga oshirilish jarayonini o'zida ifoda etadi. Ijtimoiy moslashuv jarayonida alohida shaxsning xulq-atvor me'yorlari va qadriyatlarining u mansub bo'lgan ijtimoiy guruh qadriyatlari bilan o'zaro mos bo'lishi ta'minlanadi.

Ikkinchi guruh olimlarning fikricha, insonning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvi yoki undan ajralib chiqishi (individuallashuvi) ijtimoiylashuv jarayonining mazmunini tashkil qiladi. Moslashish sub'ekt va ijtimoiy muhitning o'zaro faol yaqinlashuv jarayoni va natijasidir. Individuallashuv insonning ob'ektiv ehtiyojlar bilan bog'liq holda jamiyatda ma'lum darajada alohidalikka intilishi bo'lib, uning yoshligidanoq o'z-o'zini namoyon qilishga bo'lgan harakatlarida paydo bo'ladi.

Bizningcha, "ijtimoiylashuv" va "ijtimoiy moslashuv" tushunchalariga bunday tarzda yondashish o'rinli emas. CHunki aynan ijtimoiy moslashuv ijtimoiylashuv jarayonining tezlashuvi yoki sekinlashuviga o'zining aniq ta'sirini ko'rsatadi. SHaxsning yangi jamoaga qo'shilishida nizolarsiz moslashuvi uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini tezlashuviga imkon beradi.

Moslashuvga ehtiyoj shaxsda ma'lum bir tizim bilan kelishmovchilik sharoitidagi o'zaro ta'sir holatida paydo bo'ladi, bu esa o'z navbatida o'zgarishlarni talab etadi. Bu o'zgarishlar shaxsning o'z-o'zi yoki tizim bilan, bundan tashqari ular o'rtasidagi o'zaro ta'sir tavsifi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. YA'ni, shaxsning ijtimoiy moslashuvining boshlang'ich nuqtasi bo'lib tashqi muhitning o'zgarishi bilan avvalgi xulq-atvor samarasiz yoki kam samarali bo'lib qolishi natijasida aynan yangiliklar bilan bog'liq bo'lgan qiyinchiliklarni engishga nisbatan paydo bo'luvchi zarurat xizmat qiladi.

Ijtimoiy moslashuv bo'lajak o'qituvchi maqomiga muvofiq ta'lim oluvchilarni ijtimoiy muhit tomonidan qo'yiladigan va kutiladigan talablarni qabul qilish hamda ularga samarali javob qaytarishi bilan tavsiflanadi. Boshqacha aytganda, moslashuvchan xulq-atvor qarorlarini muvafaqqiyatli qabul qilish, tashabbus bildirish va o'zining kelajagi bilan bog'liq bo'lgan aniq tasavvurlarga ega bo'lish bilan bog'liqdir. Ana shu asosdan kelib chiqqan holda, samarali ijtimoiylashuv belgilariga quyidagilarni kiritish mumkin: 1) ijtimoiy faoliyat sohasida moslashganlik, mazkur holatda shaxs bilim, ko'nikma va malakalarni egallash orqali umummalakaviy va umumkasbiy kompetentlikka erishadi; 2) shaxslararo munosabat sohasida moslashganlik, boshqa kishilar bilan chuqur emotsional aloqalarni o'rnatish jarayonlari, muvafaqqiyatli ijtimoiy moslashuv uchun zarur inson xulq-atvori motivlari, shaxs sifati va xarakteri, xulq-avtor tizimi yig'indisi.

Bo'lg'usi o'qituvchilarni ijtimoiy moslashtirishning quyidagi jihatlarni alohida ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- 1) talabalarda ijtimoiy moslashuv jarayonining kechishi murakkab dinamiklikka ega bo'lib, ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega qadriyatli tasavvurlarni o'zaro uyg'unlashuvini talab etadi;
- 2) talabalar uchun o'qishning birinchi va ayrim hollarda ikkinchi yili murakkab vaziyatlar bilan birga kechadi;
- 3) oliy ta'lim muassasasida tahsil olish jarayonida talabalarda o'z-o'zini anglash tuyg'usi rivojlanadi, atrof-olam va borliqqa doir qadriyatli munosabatlar tizimining rivojlanishi davom etadi;
- 4) talabalarda bazaviy o'quv ustanovkalari shakllanadi;
- 5) talabalik yillari tashkiliy, metodik, psixologik tavsifga ega bo'lib, shaxsning shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashuvining eng muhim bosqichidir.

Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy moslashuviga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni esa, uch guruhga ajratish mumkin: ijtimoiy, psixologik, pedagogik.

Ijtimoiy omillarga talabaning yoshi, uning ijtimoiy kelib chiqishi, ta'limning avvalgi bosqichida tugallagan o'quv muassasasining turi kiradi. Psixologik omillar o'z ichiga ham individual-psixologik, ham ijtimoiy-psixologik omillarni qamrab oladi: intellekt, yo'nalganlik (orientatsiya), shaxsiy salohiyat, guruhda o'z o'rniga egalik. Ijtimoiy moslashuvga ta'sir ko'rsatuvchi pedagogik omillarga oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilarining pedagogik mahorat darajasi, universitet va fakultetda ijobiy-emotsional muhitning tashkil etilganligi, axboriy-metodik ta'minlanganlik kabilarni kiritish mumkin.

Muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuv uchun ham professor-o'qituvchi, ham talaba tomonidan maqbul faoliyat yo'nalishi, ya'ni birgalikdagi samarali faoliyat

yo'lga qo'yilishini talab etiladi. Talaba o'zi uchun u yoki bu ta'limiy maqsadga erishish yo'llarini izlashi va tanlay olishi kerak, professor-o'qituvchidan esa mazkur holatda fasilitator (qo'llab-quvvatlovchi) vazifasini bajarish talab etiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarning ijtimoiy moslashuvi eng yuqori darajasini bir paytning o'zida ham muhitni, ham o'z-o'zini o'zgartirishga qaratilgan strategiyalar ta'minlaydi. Ijtimoiy moslashuvning me'yoriy natijasi sifatida shaxsdagi ichki o'zgarishlarni talab qilmaydigan ta'lim sub'ektining oliy ta'lim muassasasiga moslashishi, shuningdek, xulq-atvorning muqobil modellari(muhitni tark etish yoki yangi shaxsiy o'zgarishlarni qabul qilish)dan biri yuzaga keladi. Ijtimoiy moslashuvning yaqqol ifodalangan salbiy samaradorlikka ega past darajasi sub'ektning tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirga kirishdan bosh tortishi va o'z ichki dunyosiga g'arq bo'lishida namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, talabaning xulq-atvori ijtimoiy dezadaptatsiya ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularning kasbiy ijtimoiylashtirishning amaliy-texnologik tizimini ishlab chiqilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotning mazmuni va yakunlariga tayangan holda quyidagi xulosalarga kelindi:talaba shaxsini ijtimoiylashtirishda pedagogik faoliyat maqsadlari umumlashgan holatda emas, balki pedagogik ta'sirning ham obyekti, ham subyekti bo'lgan har bir insonga nisbatan alohida e'tibor qaratish talab etiladi, ya'ni pedagogik vazifalarning hal etilishi avvalambor tarbiya subyektiining individual sifatlariga tayanishi lozimligi aniqlandi.

Bo'lajak o'qituvchini kasbiy ijtimoiylashtirishda motivatsion, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko'nikmalar, o'z-o'zini boshqara olish layoqatlarining o'zaro bog'liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatleri aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped.fan.dok... diss. – Buxoro, 2002. – 276 b.
2. Arziqulov D.N. Kasbiy kamolotning psixologik o'ziga xos xususiyatlari: Psixologiya fanlari nomzodi. ... diss. Avtoref. – T.: 2002. – 22 b.
3. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. fan. dok. ...diss. – T., 2007. – 305

4. Konyaeva L.V. Psixologicheskie aspekty uchebnoy i professionalnoy adaptatsii studentov- medikov /Aktualnye problemy v oblasti psixologii: Sb. tez. mejvuz. nauch. konf. YAroslavl, YAGPU, 1997. – S. 53-54.
5. Kryukova E.A. Lichnostno-razvivayushie obrazovatelnye tekhnologii: priroda, proektirovanie, realizatsiya. Monografiya. – Volgograd. Peremena, 2000. – 97 s.
6. Majitova SH.N. Pedagogicheskie osnovy selostnogo razvitiya lichnosti budushogo uchitelya v protsesse professionalnoy podgotovki: Dis. ... kand. ped. nauk. – T., 2005. – 172 s.
7. Makarovskaya I.V. Kommunikativnaya kompetentnost i predstavlenie uchitelya o sebe: Dis. ... kand. psixol. nauk.–SPb., 2003.–196 s.
8. Tolipov O'.Q. Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari: Ped. fan. dokt. ... diss. – T.: 2004. – 320 b.
9. Egamberdieva N. Madaniy-insonparvarlik yondashuv asosida talabalarni shaxsiy va kasbiy ijtimoiylashtirish nazariyasi va amaliyoti (Pedagogika oliy ta'lim muassasalari misolida): Ped. fan. dok. ... diss. – T., 2010. – 332 b
10. Yuzlikaev F.R. Teoriya i praktika intensivatsii didakticheskoy podgotovki budushogo uchitelya v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya Dis. ... dokt. ped. nauk. – T., 2005. – 303 s.